

PATRYCJA ŁOBODZIŃSKA
Poznań
ORCID: 0000-0001-9541-7930

Średniowieczne rzeźby i malowidła z terenu Ziemi Lubuskiej – *casus* Muzeum Narodowego w Poznaniu

Krótko po II wojnie światowej Michał Szaniecki tak pisał o badaniach nad Ziemią Lubuską (Szaniecki 1948: 479).

„Tak się dziwnie złożyło, że terytorium to [Ziemia Lubuska – PŁ], nienależące ani do Śląska, ani do Brandenburgii, ani do Wielkopolski, ani do Pomorza Zachodniego, a leżące u styku tych czterech prowincji, nie zainteresowało dotychczas swą niezwykle dramatyczną historią ani polskich, ani niemieckich historyków”.

Owa kraina, wykreowany region, praktycznie pozbawiony autochtonicznej ludności (Mazur 2021: 22), do chwili obecnej doczekał się nielicznych pogłębionych badań o charakterze interdyscyplinarnym (Szaniecki, Zajchowska 1950; Hinrichsen 2017)¹, historycy zaś nieustannie zgłaszają konieczność dalszych badań (np. Dąbrowska 2017; 2019). Niedobór i niedosyt fachowej literatury przedmiotu dotyczy w jeszcze większym stopniu historii sztuki, ponieważ wciąż nieopracowany pozostaje problem dawnych zabytków ruchomych pochodzących z terenu Ziemi Lubuskiej. Zadanie to trudne, ponieważ wiele z nich ma niejasny status. Niektóre są rozproszone po kolekcjach muzealnych, część na przestrzeni wieków ulegała relokacji i dekompletacji, jeszcze więcej nie przetrwało do dzisiaj. Nie oznacza to jednak, że nie można podejmować prób porządkowania naszej wiedzy na temat średniowiecznych rzeźb i malarstwa z terenu Ziemi Lubuskiej. Niniejszy tekst ma taki właśnie cel. Istotne *addenda* stanowią zebrane w katalogu średniowieczne zabytki pochodzące z terenu Ziemi Lubuskiej, a obecnie znajdujące się w Muzeum Narodowym w Poznaniu. Część z nich znalazła swe miejsce w literaturze po raz pierwszy. Ich przegląd doskonale obrazuje poruszane w tekście problemy.

Ekspedycja na Ziemię Lubuską

Pierwszy pionierski rekonesans dotyczący sztuki z terenu Ziemi Lubuskiej pojawił się tuż po II wojnie światowej. Był owocem wyprawy naukowej członków

---

¹ Pomijam opracowania podejmujące problem Ziemi Lubuskiej w szerszym kontekście Ziemi Odzyskanych lub Ziemi Północnych i Zachodnich.

Instytutu Zachodniego w Poznaniu, która odbyła się między 19. sierpnia a 22. września 1947 r. (Kaczmarczyk 1955: 499). Ekspedycją z Poznania kierował Zdzisław Kaczmarczyk, a udział wzięli w niej historyk Michał Sczaniecki, geografka Stanisława Zajchowska, fotograf Eugeniusz Kitzmann, szofer Marcin Kramer oraz historyk sztuki Gwido Chmarzyński (AZ IZ², sygn. 120/14, k. 13), wówczas dyrektor Muzeum Wielkopolskiego³. Naukowcy podróżowali po Ziemi Lubuskiej starym Chevroletem (AZ IZ, sygn. 1/1, k. 35). Przez 5 tygodni przejechali łącznie 3500 km (AZ IZ, sygn. 11/1, k. 2). Wyprawa ta umożliwiła im zapoznanie się z ocalałymi zabytkami i zebranie materiału dokumentacyjnego. Łącznie Gwido Chmarzyński i Eugeniusz Kitzman, fotograf związany z „Głosem Wielkopolskim”, zrobili około 1500 zdjęć, wykorzystanych w późniejszej publikacji i przechowywanych dziś w Instytucie Zachodnim (Kaczmarczyk 1955: 499).

Poza dokumentacją, naukowcy przywieźli z Ziemi Lubuskiej do Poznania także kilka zabytków. W sprawozdaniu z działalności Instytutu Zachodniego pisano, że „członkowie wyprawy uratowali wiele rzeźb i innych przedmiotów zabytkowych przekazując je do Muzeum Wielkopolskiego” (AZ IZ, sygn. 13/1, k. 76). Jednak, jak wynika z muzealnych inwentarzy tymczasowych (AMNP⁴, sygn. A 1529; A 1530), w 1947 r. do Poznania przywieziono jedynie cztery średniowieczne rzeźby – dwie pary apostołów z Lubowa i Połęcka⁵. Wcześniej, jeszcze w 1945 r. ze składnicy w Lubsku⁶ (Rutowska 1997: 258-266; Łabęcki 2017: 42) przetransportowano tu dwie figury z grupy Ukrzyżowania i tryptyk tzw. z Szydłowa⁷. Rok później, w 1946 r., przyjechał transport z dawnego zamku joannitów w Łagowie⁸ (AMNP, sygn. A 98, k. 27r): wizerunek głowy św. Jana Chrzciciela na misie i krucyfik⁹, a także trzy rzeźby z szafy retabulum ołtarzowego przekazane

² Archiwum Zakładowe Instytutu Zachodniego.

³ W tekście pojawiają się jej dwie nazwy poznańskiego muzeum: pierwsza – Muzeum Wielkopolskie – dotyczy czasu od 1945 do 1950 r., kiedy to placówkę określano nazwą przedwojenną; druga – Muzeum Narodowe w Poznaniu – została nadana 1950 r. i obowiązuje do dziś.

⁴ Archiwum Muzeum Narodowego w Poznaniu.

⁵ Nr inw. MNP P 26–29.

⁶ Od połowy 1945 r. w Lubsku stacjonował sztab 11 Dywizji Piechoty Wojska Polskiego. Do jego zadań należało zastosowanie się do „Instrukcji dla formacji Wojsk Polskich wkraczających na tereny przywrócone Polsce”. Archiwum Akt Nowych, Warszawa – Ministerstwo Administracji Publicznej nr 2401, s. 1-11. Punktem gromadzenia dzieł sztuki było m.in. Lubsko.

⁷ Nr inw. MNP 6–8.

⁸ Nastąpiło to po przejęciu zamku w Łagowie przez Związek Zawodowy Historyków Sztuki, Archeologów, Prehistoryków, Konserwatorów i Muzeologów, reprezentowanych przez dr Joannę Eckhardt, kustosz Muzeum Wielkopolskiego i asystenta naukowego Bogusława Kopydłowskiego na podstawie protokołu z dnia 27.10.1945 r. Wcześniej w zamku stacjonowała 5 Dywizja Wojska Polskiego. Przejęcie miało na celu urządzenie tam muzeum regionalnego i domu wypoczynkowego.

⁹ Nr inw. MNP P 14–15.

w 1970 r. do Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze¹⁰. Ponadto przywieziono zabytki z pałacu w Lubniewicach¹¹ oraz po jednym z Sulechowa¹² i Ośna¹³. Następną rzeźba z terenu Ziemi Lubuskiej trafiła do Muzeum Wielkopolskiego w 1949 r.¹⁴ Kolejne dwie zostały zakupione w 1950 r. od Eugeniusza Iwanoyki (od 1976 r. profesora historii sztuki), który wskazał ich proveniencję¹⁵. Dwa lata później podarował on muzeum parę skrzydeł zewnętrznych pentaptyku z Dziwkowic¹⁶. Ostatnią rzeźbę z terenu Ziemi Lubuskiej przywieziono do Poznania w 1952 r. z Referatu Kultury i Sztuki w Sulęcinie¹⁷.

Po powrocie naukowców do stolicy Wielkopolski przystąpiono do pracy na monografią regionu. Wśród szesnastu autorów tekstów, obok Gwidona Chmarzyńskiego, znalazł się także inny historyk sztuki, Stanisław Wiliński, ówczesny pracownik Działu Rzeźby Muzeum Wielkopolskiego (AMNP, sygn. 3873/1, k. 6r; A 115 t. 2, k. 335r). W 1949 r. wyjechał on samodzielnie w celach inwentaryzacyjnych na teren powiatu świebodzińskiego, gdzie dotarł m.in. do trzech miejscowości, które ominęła ekspedycja Instytutu Zachodniego: Kalska, Witkowa i Nowej Wioski (Wiliński 1949¹⁸). Następnie, w zbiorczej monografii opisano te zabytki, które naukowcy znaleźli na miejscu, a że książka nosiła tytuł *Ziemia Lubuska*, to pisali o sztuce Ziemi Lubuskiej właśnie.

---

¹⁰ Rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. Anny Samotrzeciej i św. Jana Chrzciciela wpisano do inwentarza tymczasowego zbiorczo pod numerem 147, a następnie osobno do inwentarza głównego pod numerami 11–13. Ze zbiorów wycofano je na mocy pisma MNP z dn. 02.11.1970 (AMNP, sygn. A 1248) i pisma Muzeum Ziemi Lubuskiej z dn. 20.11.1970 MZGIV-5/803/70. Obecne numery inwentaryzacyjne: MZG-SD-144–146.

¹¹ Nr inw. MNP P 16–18 (fragmenty rzeźby architektonicznej, pierwotnie najpewniej w kolekcji prywatnej).

¹² Nr inw. MNP P 22.

¹³ Nr inw. MNP P 24.

¹⁴ Nr inw. MNP P 60. Rzeźba ta wymieniana jest w protokole zdawczo-odbiorczym z 20.05.1949 r. Została odebrana, wraz z innymi zabytkami ze Starostwa Powiatowego Gubińskiego przez Z. Białłowicz-Krygierową przy współudziale p. Morgonia, przedstawiciela referatu Kultury i Sztuki w Gubinie. Nie została ona jednak odnotowana wśród dawnych zbiorów Muzeum w Gubinie. Być może pochodzi z tamtejszej parafii pw. św. Trójcy, pojawia się ona bowiem w spisie miejsc, z których należy zwieźć obiekty zabytkowe (AMNP, sygn. A 153, k. 4r, 122r).

¹⁵ Nr inw. MNP P 62–63.

¹⁶ Nr inw. MNP Mp 1020–1023. W piśmie dotyczącym daru E. Iwanoyko pisał: „Uchronione przezemnie [skrzydła – PŁ] przez wykupienie ich z rąk nieprawych posiadaczy te cenne zabytki, ofiaruję – zgodnie ze stanowiskiem historyka sztuki – galerii sztuki średniowiecznej tutejszego Muzeum” (pisownia oryginalna), 18.03.1952 (AMNP, sygn. A161/2, k. 55r). Korpus i skrzydła wewnętrzne retabulum zachowały się *in situ*, w kościele w Dziwkowicach.

¹⁷ Nr inw. MNP P 432.

¹⁸ W sprawozdaniu z wyjazdu odnotował tryptyki z Klepska, Radoszyna i fary świebodzińskiej, poliptyk sulechowski (opisany przez niego jako dzieło Otana z Gościszowic) i cykl obrazów pasyjnych w kościele w Babimoście.

Między tytułem publikacji a treścią rozdziałów napisanych przez historyków sztuki istnieje jednak rozdzźwięk, ponieważ autorom nie udało się odnaleźć desygnatu sztuki tego regionu: „dawna sztuka Ziemi Lubuskiej nie przedstawia obrazu jednolitego lub choćby takiego, który by ustalił i skoncentrował pewne przejawy myśli artystycznej” – pisał Gwido Chmarzyński (Chmarzyński 1950: 144). Zaznaczał, że sztuki tej nie można sprowadzić do wspólnego mianownika lub jednego promieniującego ośrodka twórczego (Chmarzyński 1950: 144, 146). Podkreślił także formalne uzależnienie zabytków od przejawów artystycznych na „żyźniejszych” terenach sąsiednich (Chmarzyński 1950: 143). Przytoczone wnioski profesora dotyczące niejednorodnego obrazu dawnej sztuki na tych obszarach nie mogły być inne, skoro dotyczyły powstałego po II wojnie światowej konstruktów, składającego się ze skrawków kilku historycznych krain. Samo wydawnictwo odgrywało rolę – jak określił to Olgierd Kiec – „kulturowego przyswojenia przyłączonego do Polski regionu” (Kiec 2014: 39). Charakter publikacji okazał się jednak niewspółmierny do historycznej przeszłości tych ziem. Po 1950 r. nigdy już nie powstało wydawnictwo, w którym podjęto by się ukazania syntetycznego obrazu dawnej sztuki Ziemi Lubuskiej.

Biała plama

Zapewne dlatego prowadzone po 1950 r. badania historyczno-artystyczne nie dotyczyły sztuki średniowiecznej Ziemi Lubuskiej, a dzieł średniowiecznych z terenu obecnej Ziemi Lubuskiej. Stanowiły swoiste studia przypadków i dotyczyły najczęściej pojedynczych dzieł lub niewielkich grup obiektów, które łączą podobne cechy stylistyczne. Wnioski badaczy nie układają się natomiast w systematyczny obraz sztuki tego terenu. Ostatnio intensywnie bada się tryptyki przypisywane warsztatowi Mistrza Polipytyku z Gościszowic (np. Markowski 2004; Patała 2017; 2018; 2020; Knüvener 2018), jednak są one reprezentatywne tylko dla południowej części dzisiejszej Ziemi Lubuskiej, która dawniej znajdowała się w orbicie wpływów Śląska i Łużyc. Co jednak z pozostałymi terenami? Jest to pytanie tym bardziej zasadne, że w zbiorach muzealnych znajdują się obiekty przywiezione po wojnie, najczęściej ze składnic lub zdewastowanych kościołów. W inwentarzach, poza ewentualnym wskazaniem miejsc, z których je przywieziono, określa się je jako „z Ziemi Lubuskiej”.

Historia średniowiecznego wyposażenia kościołów z terenu Ziemi Lubuskiej jawi się jako biała plama na tle intensywnie prowadzonych badań nad plastyką tego czasu z innych regionów Polski. Wśród ziem zwanych po wojnie odzyskanymi na czoło wysuwa się Dolny Śląsk z prężnym ośrodkiem historii sztuki. Badania te stanowią natomiast punkt odniesienia dla opracowywania średniowiecz-

nej sztuki Brandenburskiej i Łużyc. O ogromną i potrzebną pracę w tym zakresie wykonuje Peter Knüvener, który od 2002 r. zajmuje się średniowiecznym malarstwem i rzeźbą w regionie Marchii Brandenburskiej i Nowej Marchii (np. Knüvener 2012; 2017; 2022). To dzięki jego badaniom udało się zidentyfikować rzeźbę Madonny z Dzieciątkiem ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu, zakupioną w 1971 r. jako zabytek z części środkowej tryptyku z kościoła w Jeziorach Dolnych¹⁹ (Knüvener 2022: 52). Równie aktywny ośrodek historii sztuki znajduje się w Toruniu, gdzie badacze poświęcają swoją uwagę przede wszystkim sztuce Prus Krzyżackich. Także średniowieczna rzeźba Pomorza Zachodniego, choć w mniejszym stopniu, jest w gruncie rzeczy poznana przede wszystkim dzięki wieloletniej i niezwykle intensywnej pracy Zofii Krzymuskiej-Fafius (Łobodzińska 2023). Przeprowadzone przeze mnie dotychczas kwerendy w urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zarówno w Zielonej Górze, jak i w delegaturze w Gorzowie Wielkopolskim²⁰, badania terenowe, a także wstępne rozeznanie w zbiorach muzealnych i literaturze dowodzą, że istniejące zabytki z terenu Ziemi Lubuskiej są w większości rozpoznane. Diagnoza stanu badań nie jest bynajmniej dramatyczna, choć zabytki są opracowywane w nielicznych przypadkach i to głównie przez konserwatorów. Na szczególne wyróżnienie zasługuje Karol Błaszczyk, który przy okazji prac konserwatorskich na podstawie zachowanych archiwaliów rzetelnie rekonstruuje historię lubuskich kościołów i ich wyposażenia, także średniowiecznego.

Z Ziemi Lubuskiej do Poznania

Średniowieczne rzeźby z terenu Ziemi Lubuskiej trafiły do stolicy Wielkopolski zanim w województwie zielonogórskim powstało stanowisko konserwatora. Wówczas region ten był objęty opieką urzędnika z Poznania. Pierwszego konserwatora na województwo zielonogórskie powołano dopiero w marcu 1953 r. Został nim Klemens Felchnerowski. Przez pierwsze trzy lata nie miał współpracowników. Rozpoczynał działalność od podstaw, borykał się z problemami finansowymi, lokalowymi i kadrowymi, w związku z tym jego praca miała głównie charakter prewencyjny. W praktyce oznaczało to zabezpieczenie obiektów – głównie architektonicznych – przed dalszym niszczeniem (Bujakiewicz

¹⁹ Nr inw. MNP P 754.

²⁰ Dziękuję Pani Kamili Domagalskiej z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze (dalej: WUOZ ZG) i Panu Błażejowi Skazińskiemu z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, Delegatury w Gorzowie Wielkopolskim (dalej: WUOZ GW) za życzliwość i udostępnienie materiałów.

2014: 207, 211). Najbardziej palącym zadaniem w tym czasie było zlokalizowanie i opanowanie rozproszonego po terenie województwa materiału zabytkowego. W pierwszym opublikowanym sprawozdaniu z działalności konserwatorskiej pisano o nadzwyczaj skromnych rezultatach pracy (Kowalski 1965: 60). W 1956 r. do Felchnerowskiego dołączyli Jan Muszyński i Stanisław Kowalski (Kowalski 2017: 212). Od tego momentu niektóre zabytki ruchome były przekazywane do placówek muzealnych mających siedzibę na terenie Ziemi Lubuskiej. Obiekty przekazane w latach 50. i 70. XX w. przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków znajdują się w Dziale Sztuki Dawnej Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze (Cincio 2009: 59).

W powstających na Ziemi Lubuskiej muzeach tuż po wojnie także brakowało fachowej kadry (Dzieżyc 2012: 13). Jako pierwszą powołano placówkę w Gorzowie Wielkopolskim, na której uroczystym otwarciu 8. września 1945 r. pojawił się m.in. Gwido Chmarzyński (Balcerzak 2005: 49). Niedługo potem, w marcu 1946 r. otwarto dla publiczności Powiatowe Muzeum Regionalne Ziemi Międzyrzeckiej, natomiast w czerwcu tego roku zainaugurowano pierwszą wystawę Muzeum Miejskiego w Zielonej Górze (Ochrona Zabytków 1960: 97). Placówkę zamknięto jednak już dwa lata później, a jej reorganizacji podjęło się Muzeum Wielkopolskie. Poznańska instytucja wspierała w zakresie eksponatów i wystaw cztery placówki regionu: w Zielonej Górze, Gorzowie Wielkopolskim, Międzyrzeczu i Nowej Soli²¹ (Przegląd 1945: 11; Dzieżyc 2014: 56-57). W pierwszych latach powojennych Muzeum Wielkopolskie miało z jednej strony pełnić rolę terenowego muzeum okręgowego Wielkopolski, z drugiej zaś miało stać się centralną zbiornicą dla Dolnego Śląska, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego (Białłowicz-Krygierowa 1975: 29-30)²². Warunki, w których przechowywano zbiory w tych placówkach nie były jednak zadowalające. Jeszcze w 1955 r. Muzeum Narodowe w Poznaniu skierowało do podległych mu siedmiu placówek pismo, w którym wyrażano konieczność wzmocnienia bezpieczeństwa zbiorów i budynków muzealnych (AMNP, sygn. A 125, k. 49r). W instytucji zielonogórskiej Dział Sztuki Dawnej wyodrębniono dopiero w 1982 r. (Dzieżyc 2015: 69).

---

²¹ W projekcie statutu muzeum zapisano, że jego zadaniem jest „opracowanie sieci muzeów regionalnych na terenach Polski Zachodniej i wytyczenie ich zakresu działania”, „współdziałanie z kierownictwem muzeów regionalnych w ogólnych sprawach muzealnych”, a także „przekazywanie obiektów muzealnych do zbiorów im odpowiednich” (AMNP, sygn. A 107, k. 65r).

²² Poznań w pierwszych latach po II wojnie światowej postrzegany był jako stolica Ziem Zachodnich (Dąbrowska 2019, s. 24 nn). Przemawiają za tym także archiwalia, w których bezpośrednio po II wojnie światowej stosuje się określenie Poznania jako „Stolicy Ziem Zachodnich” (Barszczewska, Wesołowska 2022: 102-103).

1.1.

1.2.

1.3.

1.4.

1.5.

1.6.

1.7.

1.8.

1.9.

1.10.

1.11.

1.12.

1.13.

2.1.

2.2.

2.3.a.

2.3.b.

2.4.

KATALOG

Zabytki „z Ziemi Lubuskiej” w zbiorach Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP

1. Rzeźby przywiezione do MNP w latach 1945–1949

- 1.1. Matka Boska Bolesna (il. 1.1., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat dolnośląski / środkowodrzański²³ pod wpływem śląskim (?)
około 1480-1500 r.
drewno lipowe, polichromia
142 x 34 x 25 cm
w 1945 r. przywieziona z Lubuska; w latach 1985-2014 eksponowana w Muzeum w Międzyrzeczu; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 134
nr inw. MNP P 6
- 1.2. św. Jan Ewangelista (il. 1.2., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat dolnośląski / środkowodrzański pod wpływem śląskim (?)
około 1480-1500 r.
drewno lipowe, polichromia
142 x 34 x 25 cm
w 1945 r. przywieziona z Lubuska; w latach 1985-2014 eksponowana w Muzeum w Międzyrzeczu; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 135
nr inw. MNP P 7
- 1.3. tryptyk Mariacki (il. 1.3., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowodrzański pod wpływem kręgu Madonn na Lwach
około 1400 r.
drewno świerkowe (szafa), drewno topolowe (rzeźby), polichromia
131,5 x 124 x 31 cm (szafa)
pochodzi kościoła w Szydłowie (Schiedlo), rozebranego w 1909 r.; przejęty przez Muzeum w Gubinie; podczas II wojny światowej trafił do Lubuska, skąd w 1945 r. przywieziono go do MNP; eksponowany w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. tymczasowego 137
nr inw. MNP P 8

---

²³ Ta enigmatyczna nazwa warsztatu odnosi się do regionu geograficznego Środkowej Odry, w obrębie którego miał on działać. Od lat 50. do 70. XX w. termin ten był często stosowany w kartach naukowych obiektów przywiezionych z Ziemi Lubuskiej do MNP. W odniesieniu do obecnego stanu badań nad warsztatami działającymi na tych terenach określenie „warsztat środkowodrzański” mówi niewiele, a sam problem średniowiecznych pracowni i ich lokalizacji wymaga pogłębionych badań.

- 1.4. głowa św. Jana Chrzciciela na misie (il. 1.4., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowoodrzański (?)
około 1400-1420 r.
drewno, pozostałości polichromii
46 x 13 x 28 cm
pochodzi z kaplicy zamku joannickiego w Łagowie; do MNP przywieziona w 1946 r.; eksponowana w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. tymczasowego 148
nr inw. MNP P 14
- 1.5. krucyfiks (il. 1.5., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowoodrzański (?)
około 1420-1440 r.
drewno lipowe (figura) i sosnowe (krzyż), resztki polichromii
97,5 x 73,5 (krzyż)
pochodzi z kaplicy zamku joannickiego w Łagowie; do MNP przywieziony w 1946 r.; przechowywany w Magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 144
nr inw. MNP P 15
- 1.6. św. Jan Ewangelista (il. 1.6., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowoodrzański (?)
około 1480-1500 r.
drewno lipowe, pozostałości polichromii
132 x 38 x 27 cm
pochodzi z kościoła parafialnego w Sulechowie; do MNP trafiła w 1946 r.; w latach 1985-2014 eksponowana w Muzeum w Międzyzrzeczu; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 157
nr inw. MNP P 22
- 1.7. Chrystus Zmartwychwstały (il. 1.7., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowoodrzański (?)
około 1450 r.
drewno brzoźowe, polichromia
86,5 x 25 x 15 cm
pochodzi z kościoła pw. św. Jakuba w Oleśnie; do MNP trafiła w 1946 r.; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 496
nr inw. MNP P 24
- 1.8. św. Paweł (il. 1.8., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowoodrzański pod wpływem kręgu Madonn na Lwach
1370-1380 r.
drewno wierzbowe lub osikowe, resztki polichromii
50,5 x 20,3 x 8 cm
pochodzi z Lubowa; do MNP przywieziona w 1947 r.; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 489
nr inw. MNP P 26

- 1.9. św. Jan Ewangelista (il. 1.9., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowodrzański pod wpływem kręgu Madonn na Lwach
1370-1380 r.
drewno wierzbowe lub osikowe, resztki polichromii
w. 50 cm
pochodzi z Lubowa; do MNP przywieziona w 1947 r.; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 490
nr inw. MNP P 27
- 1.10. św. Jakub Starszy (il. 1.10., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat dolnośląski
około 1430 r.
drewno brzoźowe (?), polichromia
41,5 x 16 x 4,5 cm
pochodzi z Połęcka; do MNP przywieziona w 1947 r.; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 491
nr inw. MNP P 28
- 1.11. św. Piotr (il. 1.11., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat dolnośląski
około 1430 r.
drewno brzoźowe (?), polichromia
41,5 x 15,5 x 4 cm
pochodzi z Połęcka; do MNP przywieziona w 1947 r.; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 492
nr inw. MNP P 29
- 1.12. Madonna z Dzieciątkiem (il. 1.12., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowodrzański
około 1450-1470 r.
drewno lipowe (figura) i świerkowe (deska),
27 x 17 x 7 cm
pochodzi ze zbiorów Muzeum w Gubinie; w maju 1949 r. przywieziona do MNP; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. tymczasowego 530
nr inw. MNP P 60
- 1.13. św. Biskup (il. 1.13., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat nieokreślony
około 1500-1520 r.
drewno lipowe, polichromia
59 x 26 x 22 cm
pochodzenie nieznanne; do MNP przywieziona z referatu Kultury i Sztuki w Sulęcinie; przechowywana w magazynie MNP
nr inw. MNP P 432

2. Zakupy i dary z lat 1950–1971

- 2.1. św. Niewiasta (il. 2.1., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowodrzański
około 1370-1390 r.
drewno dębowe
w. 50 cm
pochodzi z Ziemi Lubuskiej (zgodnie z informacją E. Iwanoyki); kupiona od E. Iwanoyki w 1950 r.; eksponowana w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. tymczasowego 544
nr inw. MNP P 62
- 2.2. św. Niewiasta (il. 2.2., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat środkowodrzański
około 1420-1440 r.
drewno dębowe, polichromia
w. 50 cm
pochodzi z Ziemi Lubuskiej (zgodnie z informacją E. Iwanoyki); kupiona od E. Iwanoyki w 1950 r.; eksponowana w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. tymczasowego 545
nr inw. MNP P 63
- 2.3. skrzydła polipytyku św. Mikołaja (il. 2.3.a–2.3.b, fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
tw. warsztat Mistrza Polipytyku z Gościszowic
1505-1506 r.
deski jodłowe, tempera
wym. w ramie, kolejno: 91,5 x 64; 91 x 66; 91 x 64; 92 x 65
pochodzi z kościoła w Dzikowicach, gdzie w 1945 r. para zewnętrznych skrzydeł polipytyku została odłączona; skrzydła trafiły do prywatnej kolekcji, a następnie w 1952 r. do MNP jako dar E. Iwanoyki; eksponowane w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. MNP Mp 1020-1023
- 2.4. Madonna z Dzieciątkiem (il. 2.4., fot. Pracownia Fotografii Cyfrowej MNP)
warsztat nieokreślony
około 1450 r.
drewno lipowe, polichromia
117 x 33,5 x 14
pochodzi z kościoła w Jeziorach Dolnych; do MNP zakupiona od osoby prywatnej w 1971 r.; eksponowana w Galerii Sztuki Średniowiecznej MNP
nr inw. MNP P 754

Z Ziemi Lubuskiej do muzeum

Średniowieczne dzieła sztuki, szczególnie od ostatniej ćwierci XIX w., trafiły swoje historyczne konteksty na rzecz ekspozycji muzealnych, które świadczą o zainteresowaniu historią poszczególnych regionów Ziemi Lubuskiej. *Heimatmuseen*, prezentujące dzieje „małych ojczyzn”, przed II wojną światową znajdowały się głównie w południowej części Ziemi Lubuskiej. Na północy było ich o połowę mniej (Toczewski 2005: 22). W ostatnich wojennych miesiącach doszło na tych terenach do starć, które przyniosły zniszczenie majątkom ziemskim, wsiom i miastom, w tym także muzealnym kolekcjom. Ekspozyty ulegały przemieszczeniu, rabunkowi i wreszcie destrukcji (Jakubaszek 1974: 5). Dla przykładu, *Heimatmuseum* w Gorzowie Wielkopolskim zostało doszczętnie spalone w trakcie wojny. Podobnej dewastacji uległy placówki w Gubinie, Kostrzynie i Świebodzinie. Należy zatem zadać pytanie o średniowieczne zbiory tych muzeów – co stało się z nimi w trakcie II wojny światowej? Czy część z nich przetrwała? Czy trafiły do składnic? Jeśli tak, to do których? Gdzie następnie zostały przekazane?

W Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze eksponowanych jest sześć rzeźb ze zbiorów niemieckich muzeów regionalnych²⁴. Jedna z nich – św. Jan Ewangelista z założonego w 1916 r. *Heimatmuseum* w Nowej Soli²⁵ (*W kręgu* 2002: 43, kat. 18; *Dzieżyc* 2014: 24, il. 3) – pochodzi z dawnej grupy Ukrzyżowania. Po pozostałych figurach – Matce Boskiej Bolesnej i Chrystusie Ukrzyżowanym – nie ma jednak śladu. Również w kolekcji Galerii Sztuki Średniowiecznej Muzeum Narodowego w Poznaniu odnaleźć można podobne obiekty.

Placówka poznańska podjęła w 2022 r. współpracę ze Związkiem Muzeów Brandenburgii nad dawnymi zbiorami Muzeum w Gubinie²⁶. Na tej podstawie udało się potwierdzić, że tryptyk z kolekcji MNP od 1909 r. do czasów II wojny światowej był eksponowany z Muzeum w Gubinie, dokąd trafił z kościo-

---

²⁴ Pieta, XVI/XV w., nr inw. MZG-SD-I-16; Pieta, XV w., nr inw. MZG-SD-I-15; Madonna z Dzieciątkiem, ok. 1500, nr inw. MZG-SD-I-22; Chrystus Ukrzyżowany, XV/XVI w., nr inw. MZG-SD-I-23; św. Jan Ewangelista, ok. 1500, nr inw. MZG-SD-I-23; św. Sebastian, ok. 1450, nr inw. MZG-SD-I-18.

²⁵ Nr inw., MZG-SD-I-19.

²⁶ Jeszcze w 1954 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki skierowało do Muzeum Narodowego w Poznaniu pismo, w którym pisano: „Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków otrzymał informację, iż ekspozyty z Muzeum w Gubinie /które podlegało Muzeum Narodowemu w Poznaniu, a które zostało zlikwidowane/ pozostają nadal w Gubinie bez należytego zabezpieczenia i w nieładzie.” (AMNP, sygn. A 125, k. 73r).

ła w Szydłowie (Minksztym 2022: 68–69). Świątynia ta z pewnością jednak nie była jego pierwotnym miejscem przeznaczenia. Problem to o tyle ciekawy, że wspomniana nastawa ołtarzowa wpisuje się w stylistykę kręgu Madonn na Lwach, wywodzącego się z Czech i promieniującego na północ²⁷. W przypadku tego dzieła można więc wskazać inspiracje, jednak odkrycie jego historycznego kontekstu, zleciendawcy, fundatora czy oryginalnego miejsca przeznaczenia na tym etapie badań jest niemożliwe. Śladem obecności stylistyki Madonn na Lwach w regionie jest także rzeźba Madonny z Dzieciątkiem stojąca dziś w niszy zwieńczenia ołtarza bocznego św. Wawrzyńca w kościele parafialnym pw. Św. Jadwigi w Dębowej Łęce (karta ewidencyjna, WUOZ ZG). Prawdopodobnie pierwotnie przynależała również do średniowiecznego retabulum, niezachowanego. Do kręgu Madonn na Lwach przypisywana jest również rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z kościoła pw. Św. Marcina w Świdnicy (Furykiewicz 2005) oraz retabulum z kościoła pw. Św. Mikołaja w Jeleninie (karta ewidencyjna, WUOZ ZG).

Innym przykładem zabytku z Ziemi Lubuskiej, który trafił do zbiorów muzealnych, jest pentaptyk z kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Dębnie, ufundowany ok. 1493/94–1496 r. przez Ambrożego Pampowskiego, zamówiony najpewniej w krakowskim warsztacie Marcina Czarnego (Witkowski 2023: 93–96). W XVII w. został on przewieziony przez proboszcza Krzysztofa Żegockiego do Przyczyny Górnej, z którego inicjatywy przemalowano kwaterę główną (Błaszczuk 2019: 23). Jego drogę z Dębna do Poznania zrekonstruowała ostatnio Karolina Czop. Dowiodła, że przed 1914 r., za sprawą Franza Schwarza, trafił on do Muzeum Prowincjonalnego w Poznaniu, a następnie, w 1898 r. decyzją arcybiskupa Floriana Stablewskiego, zabrano go do Muzeum Archidiecezjalnego (Czop 2023: 110–111). W czasie II wojny światowej zaginęły jego skrzydła. Historia ta jest zresztą dobitnym dowodem na to, że w instytucjach państwowych i kościelnych badania proveniencyjne są nieodzowne (Romanowska-Zadrożna 2016; 2017).

Z kolei w Muzeum Lubuskim w Gorzowie Wielkopolskim znajdują się fragmenty tryptyku – skrzydła z kościoła w Lubiatowie²⁸. Ich historia, jak dotąd, nie została zbadana. Bywa, że rzeźby z jednego miejsca, a nawet z jed-

---

²⁷ Fakt, że ów tryptyk jako jeden z nielicznych zabytków z Ziemi Lubuskiej w Muzeum Narodowym w Poznaniu posiada obszerną bibliografię wynika zapewne z tego, że dawna kustosz zbiorów średniowiecznych Z. Białowicz-Krygierowa w swojej dysertacji doktorskiej wprowadziła go do obiegu naukowego (Białowicz-Krygierowa 1981, cz. 1: 12, 17, 19, 22–25, 43, 56–57, 73, 89–91, 110–112, 130, tab. I poz. 12, il. 20, 38b; cz. 1. Katalog: 9, 42–43, poz. A 16, il. 12).

²⁸ Nr inw. MOG/II/1/2–3–4.

nego retabulum, znajdują się dziś w różnych instytucjach. Z taką sytuacją mamy do czynienia choćby w przypadku nastawy z kościoła pw. Św. Bartłomieja w Koninie Żagańskim (Braune, Wiese 1929: 146, il. 138), którego elementy rozparcelowano między Muzeum Narodowe we Wrocławiu (skrzydła i rzeźbę św. Bartłomieja) oraz Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze (Matka Boska i św. Barbara). W kościele zaś znajdują się kopie – wydruki 3D (Klak, Kasztel 2015).

Z kościoła do kościoła

Średniowieczne zabytki traciły swój historyczny kontekst nie tylko na rzecz muzeów. Na przestrzeni stuleci były przenoszone między świątyniami, dlatego równie ważne jest podjęcie badań proveniencyjnych w terenie. W kościele parafialnym pw. Św. Józefa Dobiegniewie znajduje się XVI-wieczny tryptyk ufundowany przez rodzinę von Wedel do świątyni w Ostrowitem, obecnie zniszczonej²⁹ (Markowski 2006; 2007). Nastawa pochodząca oryginalnie z Witoszyna Dolnego została sprzedana w 1849 r. do nowo powstałego kościoła Św. Krzyża w Żaganiu, a do wspomnianego Witoszyna Dolnego na początku XX w. przeniesiono gotyckie retabulum z pobliskiej Lutynki (Patała 2018: 58). W świątyni pw. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku znajduje się pentaptyk z Gołaszyna (Kleszczyńska 1969; Orkin b.d.). Także wykonany w 1499 r. na zlecenie proboszcza fary w Sulechowie Gabriela Rittera poliptyk (niekompletny) trafił do Babimostu³⁰ (Markowski 2012). W świątyni pw. Św. Mikołaja Biskupa w Stanowie znalazła się rzeźba Madonny z Dzieciątkiem przypisywana warsztatowi śląskimi działającym w drugiej połowie XV w. Nie jest to jednak jej dawne miejsce przeznaczenia, a samą figurę można utożsamiać z tą opisaną w XVII-wiecznej wizytacji kościoła parafialnego w Brzeźnicy (karta ewidencyjna, WUOZ ZG). Problem relokacji nie zamyka się li tylko w obrębie Ziemi Lubuskiej, wszak w latach 30. XVI w. żagańscy kanonicy regularni, sprzyjający wówczas nurtom reformacyjnym, sprzedali na tereny Wielkopolski dwadzieścia nastaw ołtarzowych pochodzących z kościołów w Żaganiu (Walicki 1930-1931: 95; 1935: 110).

---

²⁹ Nastawa trafiła po 1945 r. najpierw do kościoła parafialnego pw. Chrystusa Króla w Dobiegniewie, a następnie, w latach 80. XX w., do świątyni pw. św. Józefa w tym mieście.

³⁰ Z wykazu podróży służbowych pracowników Muzeum Wielkopolskiego za 1947 r. wiadomo, że w listopadzie tego roku Stanisław Wiliński odwiedził Babimost w sprawie ewentualnego przejęcia nastawy przez poznańską instytucję (AMNP, sygn. A 115, 235 r).

Wtórne wykorzystanie

Jeszcze innym problemem charakterystycznym dla terenów Ziemi Lubuskiej jest wykorzystywanie średniowiecznych elementów wyposażenia kościoła w czasach późniejszych. Była to częsta praktyka. W średniowiecznych rzeźbach dostrzegano ich kultową rolę i uważano je za dowód tożsamości miejscowych społeczności. Nierzadko je odnawiano i fakt ten odnotowywano w inskrypcjach (Wisłocki 2005: 238-239). Przykładem jest nastawa z kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Brzeźnie. Konstrukcja datowana jest na 1611 r., zawiera ona jednak gotyckie rzeźby (Błażewicz-Matwij 1979). Część z nich została zniszczona w trakcie remontu, historia pozostałych nie jest dostatecznie poznana. Również XVI-wieczna nastawa z kościoła pw. Św. Mikołaja w Sulęcinie w XVII w. zyskała nową oprawę (Piotrowska 2009). Późnogotyckie figury pochodzące z tryptyku ufundowanego przez rody von Thlenfeld i von Papstein z Gorzowa Wielkopolskiego współtworzą obecnie XVIII-wieczną nastawę sfinansowaną przez Friedricha Wilhelma von Schöninga, a przeznaczoną do kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Gralewie (Koutny-Gierdys 1999). W świątyni pw. Św. Jadwigi w Radoszynie rzeźby z około 1490 r. przypisywane kręgowi Mistrza Lubińskich Figur współtworzą nastawę neogotycką (*Dokumentacja* 1995). Podobnie w katedrze pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie Wielkopolskim, gdzie w skrzydłach bocznych nastawy na ołtarzu głównym swe miejsce znalazło 8 gotyckich figur apostołów datowanych na pierwszą połowę XV w. (Skaziński 2021: 100). Towarzyszą im rzeźby wykonane około 1600 r. W kościele parafialnym pw. Św. Wawrzyńca w Borowie Wielkim stało się odwrotnie – to w gotycki tryptyk wmontowano barokową grupę Ukrzyżowania (Błaszczyk 2021: 29; Streb-Drażkowska, Drażkowski 1987). W późniejszych czasach wykorzystywano także pojedyncze rzeźby, zapewne pamiętając o ich kultowej roli. Dla przykładu, XV-wieczna Pieta została umieszczona w nowożytnym ołtarzu bocznym w kościele pw. Św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Kosieczynie, a krucyfiks z Lubanic przeniesiono do kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusa w Biedrzychowicach Dolnych (karta ewidencyjna WUOZ ZG).

Weryfikacja

Weryfikacji wymaga ustalone datowanie zabytków ruchomych z terenu Ziemi Lubuskiej. Dotychczas wskazywany czas powstania wielu obiektów opierał się na wiedzy o przemianach formalno-stylistycznych. Nierzadko jednak da-

towanie było intuicyjne, jak w przypadku krucyfiksu z kościoła św. Katarzyny w Bledzewie, którego czasu powstania upatruje się w drugiej połowie XVII w. (karta ewidencyjna, WUOZ GW), choć jest prawdopodobne, że pochodzi on jeszcze z XVI w.³¹ Wiele średniowiecznych rzeźb nosi na sobie ślady późniejszych ingerencji, zarówno malarskich, jak i snycerskich, co może fałszować czas ich powstania. Należałoby zatem zweryfikować dotychczasową skromną wiedzę na ich temat.

Jest to zadanie tym bardziej palące, że piecza konserwatorska nad niektórymi średniowiecznymi zabytkami ruchomymi zlokalizowanymi w terenie jest niedostateczna i niewystarczająca. W kościele pw. Św. Wawrzyńca w Studzieńcu znajduje się drewniany, mocno zniszczony krucyfixs z początku XVI w. (karta ewidencyjna WUOZ ZG), który wymaga fachowej opieki, w przeciwnym wypadku wkrótce zniszczeje. Dostęp do niektórych pojedynczych rzeźb jest dzisiaj utrudniony, ponieważ nie znajdują się w budynkach kościelnych czy muzealnych, a w przestrzeniach prywatnych. Przykładem jest datowany na połowę XIV w. krucyfixs pochodzący pierwotnie z kościoła pw. Św. Jana Ewangelisty, który obecnie wisi w jednym z pokoiów na plebanii (karta ewidencyjna WUOZ ZG). Inny, XV-wieczny krucyfixs z kościoła pw. Św. Marcina w Świdnicy, jest dziś eksponowany na ścianie kancelarii parafialnej (karta ewidencyjna WUOZ ZG).

Malarstwo ścienne

Osobnym problemem koniecznie wymagającym opracowania jest średniowieczne malarstwo ścienne na terenie Ziemi Lubuskiej. Działania wojewódzkich konserwatorów z każdym kolejnym rokiem ujawniają, że ściany lubuskich świątyń o metryce średniowiecznej były bogato dekorowane³². Przykłady kościołów pw. Św. Jerzego w Mirocinie Górnym, pw. Matki Bożej Różańcowej w Niwiskach (Kowalski 1974: 329-330; *Dokumentacja* 1974), pw. Św. Wawrzyńca w Ługach (Idryjan 2018: 109-110), pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Kosierzu (Kirkor-Skowron 2020: 106), pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Lubiczu (Manna 2010), pw. Św. Michała Archanioła w Lubowie (Gorek b.d.), pw. Józefa Rzemieślnika w Wawrowie (Łobodzińska 2021), czy najbardziej znany z kościoła pw. Św. Jerzego w Przyczynie Górnej (Błaszczuk 2019) dowodzą, że

³¹ Za wskazówkę dziękuję Panu Błażewi Skazińskiemu.

³² Por. starsze opracowania o charakterze przekrojowym: Domasłowski 1977; 1984; 2004; Karłowska-Kamzowa i in. 1980.

temat ten wymaga opracowania. Konieczne jest wykonanie przede wszystkim badań stylistycznych i porównawczych, a także technologiczno-warsztatowych. Szczególne miejsce w tym zestawieniu zajmuje kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Marwicach, gdzie znajduje się najstarsze znane na terenie Ziemi Lubuskiej malowidło ściennie (Zyzik 2004; Gorek b.d.).

Badanie strat

Pilnym zadaniem badawczym jest przegląd szeroko pojętych strat w dziedzinie średniowiecznej plastyki. Trzeba wziąć pod uwagę, że ówczesne wyposażenie kościołów ulegało zniszczeniu już w XVI w., jak w Ośnie w 1538 r. (Wiliński 1949: 342), czy w 1582 r. w wyniku pożaru w kościele pw. Św. Jana w Zielonej Górze, który funkcjonował już w momencie zakładania miasta w XIV w., zatem musiał zawierać średniowiecznej wyposażenie (Garbacz 2014: 9). Jeszcze w latach dwudziestych XIX w. wielu niemieckich pastorów nie dostrzegało wartości w średniowiecznych obiektach (Ochendowska-Grzelak 2023: 38). Przez stulecia zabytki dawnej sztuki sakralnej, które stanowiły wyposażenie romańskich i gotyckich świątyń wznoszonych na dzisiejszej Ziemi Lubuskiej, ulegały rozproszeniu, wyprzedazy, relokacji i rozparcelowaniu. Wystarczy wspomnieć o stratach w materiale architektonicznym – kościołach, które stanowiły „dom” dla średniowiecznych rzeźb i malarstwa, a które ze swej natury są znacznie trwalsze od wyposażenia. Nie licząc aktów dewastacji niedługo po 1945 r., to ponad połowa budowli przewidzianych po wojnie do rozbioru miała średniowieczną metrykę (Kwaśniak 2021). Dlatego konieczne jest, po pierwsze, przeanalizowanie dokumentów wizytacji świątyń. Jedną z nich, dotyczącą kościoła pw. Św. Augustyna w Chrobrowie, przywołana w jednym z tekstów Karola Błaszczyka, dowodzi, że w tamtejszym kościele znajdował się gotycki tryptyk z figurami Madonny z Dzieciątkiem w asyście św. Jerzego i św. Barbary (Błaszczyk 2022: 14, 18, 20). Natomiast podczas wizytacji w 1939 r. w centrum nastawy nie było już średniowiecznych zabytków, a barokowy obraz.

Po drugie, nieodzowne jest podjęcie kwerend w archiwach przechowujących dawne materiały ikonograficzne. Mowa tu przede wszystkim o niezwykle bogatej kolekcji fotografii i dokumentów zgromadzonej w Instytucie Herdera w Marburgu. Jak dowodzi Marceli Tureczek, obiecujące są także zbiory *Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege und Archäologisches Museum* [Archiwum Brandenburgskiego Konserwatora Zabytków w Zossen] (Tureczek 2014: 151). Warto ponadto przeprowadzić kwerendę w *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz* [Tajne Archiwum

Państwowe Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego] i *Zentralarchiv der Staatlichen Museen zu Berlin* [Archiwum Centralnym Muzeów Narodowych w Berlinie]. Owocne mogłyby również okazać się poszukiwania w Zbiorze Fotografii i Rysunków Pomiarowych Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, gdzie przechowywana jest dokumentacja stworzona przez podlegającą wówczas Günterowi Grundmannowi biuro Konserwatora Zabytków Prowincji Dolnośląskiej [*Der Provinzial-Konservator der Kunstdenkmäler Niederschlesiens*]. To, jakie skarby kryją się w archiwach, ujawnić mogą jedynie systematyczne kwerendy.

W sukurs badaniom proweniencyjnym i badaniu strat powinien pójść intensywny, możliwie kompletny przegląd zabytków ruchomych i ich mapowanie. Tym bardziej że część z tych obiektów, które obecnie znajdują się na terenie Ziemi Lubuskiej, trafiła tu po II wojnie światowej, wraz z napływającymi osadnikami. Przybysze przywozili ze sobą elementy kościelnego wyposażenia, którymi „oswajali” wnętrza kościołów. Nie wiadomo ile zabytków sztuki średniowiecznej trafiło tu po 1945 r., jednak osadnicy mieli identyfikować z polskością przede wszystkim gotyk (Halicka 2015: 278).

Wielkie spustoszenie wśród średniowiecznych dzieł poczyniła II wojna światowa, jednak figury wciąż są rozgrabiane, czego przykład stanowią kościoły w Witoszynie, Radzikowie, Popęszycach, Borowie Wielkim i Przybymierzu³³. Jak całkiem niedawno pisała Danuta Gońska, „w ostatnich latach (...) giną z kościołów zabytki rzeźby ołtarzowej. Tylko w ostatnim dziesięcioleciu zasoby regionu lubuskiego zostały uszczuplone o kilkadziesiąt rzeźb średniowiecznych” (Gońska 2005-2006: 203). Słowa te tym bardziej przerażają, że w czasie kwerend na terenie Ziemi Lubuskiej wciąż napotykałam otwarte kościoły, a w nich średniowieczne rzeźby pozostawione bez opieki.

Zakończenie

Moja wypowiedź to sygnał do dyskusji, która powinna się rozpocząć³⁴. Wynika z potrzeby naukowego opracowania rzeźb, wpisanych do muzealnego inwentarza jako „z Ziemi Lubuskiej”. Termin ten jest ahistoryczny wobec czasów, z których pochodzą obiekty. Był jednak operatywny wśród muze-

³³ Patrz: „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2022 (19), s. 183–188, a także: 2020 (17), s. 200; 2019 (16), s. 183; 2018 (15), s. 147–148, 151–154, 156.

³⁴ Problem ten zasignalizowałam już w referacie „Średniowieczna plastyka Ziemi Lubuskiej – stan badań, rozpoznanie, kierunki badawcze” wygłoszonym 25.05.2023 r. podczas konferencji „Ziemia Lubuska jako przedmiot badań – rekonesans i zarys nowych perspektyw badawczych”.

alników po 1945 r. i stosowano go jeszcze przynajmniej w latach 70. XX w. Wydaje się, że takie określenie proveniencji sprawiło, że przez lata nie wiadano, co zrobić z tymi rzeźbami. Wszak Ziemia Lubuska to niezwykle pojemne pojęcie, w którego skład wchodzi fragmenty historycznych krain: prawobrzeżnej Nowej Marchii, fragmentów Łużyc, Dolnego Śląska i Wielkopolski, a także skrawka Pomorza. Dziś na co dzień zbytki te mają swe miejsce w Galerii Sztuki Średniowiecznej i są przechowywane w Magazynie Obiektów Wrażliwych Muzeum Narodowego w Poznaniu, a ich karty naukowe w pozycji „bibliografia”, a przez to także i „wystawy”, pozostają w znacznej mierze puste. Dlatego w załączonym katalogu wymieniam te rzeźby, które po II wojnie światowej przywieziono do instytucji poznańskiej i które zostały określone jako „z Ziemi Lubuskiej”.

Dopiero w dalszej kolejności, na podstawie solidnej bazy i zgromadzonego materiału zabytkowego, można podjąć dalsze badania, m.in. nad środowiskami fundatorów. Część z nich, w przypadku *oeuvre* Mistrza Ołtarza z Gościszowic została już określona, jak Gabriel Ritter, proboszcz kościoła farnego w Sulechowie i Ernst von Tschammer, właściciel Dzikowic (Patała 2017). W stosunku do innych miejsc na podstawie ustaleń Agnieszki Patały można przypuszczać, że fundatorami byli właściciele wsi leżących na terenie księstwa żagańskiego, podlegającego wówczas dynastii Wettynów, wywodzący się z rodzin von Nachern (Chichy), Kottwitz (Konin Żagański), Bock auf Sorau (Lutynka) i Promnitz (Wichów) (Patała 2018, s. 59). Na pewno pogłębionych badań będą wymagać północne regiony Ziemi Lubuskiej, tym bardziej że dobrą podstawę i punkt odniesienia dał historykom sztuki swoimi badaniami Edward Rymar (Rymar 1999; 2015). Przy czym materiał zabytkowy zachował się w północnej części w znacznie mniejszej liczbie niż na południu (Grabowska 2020).

Badanie średniowiecznej plastyki z terenu Ziemi Lubuskiej to wymagające zadanie, ponieważ odnosi się do terenu złożonego z różnych historycznych krain. Sztukę z tego regionu należy rozpatrywać w kontekście wpływów zarówno Brandenburgii, Nowej Marchii, Meklemburgii, Śląska, jak i księstwa pomorskiego. Niezwykle istotny punkt odniesienia dla historii tych zabytków stanowi ponadto obszar biskupstwa lubuskiego, erygowanego w 1124 r., stanowiącego od 1249 r. część państwa brandenburskiego.

Na koniec niech raz jeszcze wybrzmia słowa Gwidona Chmarzyńskiego: „Błado wypada na obszarze naszym [Ziemi Lubuskiej – PŁ] obraz plastyki średniowiecznej” (Chmarzyński 1950: 154). Nie oznacza to jednak, że jest ona nieciekawa i niewarta uwagi. Jest wręcz przeciwnie. Plastyka średniowieczna z terenu Ziemi Lubuskiej została zbadana dotychczas wybiórczo i uważam, że tkwi w niej duży potencjał naukowy.

Bibliografia

- Balcerzak G. (2005), *Historia Muzeum w Gorzowie Wielkopolskim*, „Rocznik Lubuski”, t. 31, cz. 1: 47-60.
- Barszczewska C, Wesołowska J. (oprac.), (2022), *Odbudowa miasta Poznania. Wybór źródeł*, t. I: 1945-1946, Poznań.
- Białłowicz-Krygierowa Z. (1975), *Gwidona Chmarzyńskiego Galeria Sztuki Średniowiecznej w Muzeum Narodowym w Poznaniu*, „Muzealnictwo”, nr 23: 20-45.
- Białłowicz-Krygierowa Z. (1981), *Studia nad snycerstwem XIV wieku w Polsce*, cz. 1: *Początki śląskiej tradycji ołtarza szafowego*, Poznań.
- Białłowicz-Krygierowa Z. (1981), *Studia nad snycerstwem XIV wieku w Polsce*, cz. 1: *Początki śląskiej tradycji ołtarza szafowego. Katalog*, Poznań.
- Błaszczuk K. (2019), *Kościół pw. św. Jerzego w Przyczynie Górnej. Materialne świadectwo obrazowej wykładni średniowiecznej teologii. Wyjątek z dokumentacji konserwatorskich badań stratygraficznych*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 16: 17-44.
- Błaszczuk K. (2021), *Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Borowie Wielkim w świetle badań konserwatorskich*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 18: 21-49.
- Błaszczuk K. (2022), *Dzieje kościoła filialnego pw. św. Augustyna w Chrobrowie w świetle badań konserwatorskich*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 19: 10-23.
- Błażewicz-Matwij E. oprac. (1979), *Dokumentacja konserwatorska*, Łódź, mps WUOZ GW.
- Braune H., Wiese E. (1929), *Schlesische Malerei und Plastik des Mittelalters. Kritischer Katalog der Ausstellung in Breslau 1926*, Leipzig.
- Bujakiewicz Z. (2014), *Z początków działalności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze (1950) 1953-1957*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 11: 207-212.
- Chmarzyński G. (1950), *Sztuka Ziemi Lubuskiej*, [w:] *Ziemia Lubuska*, M. Szczaniecki, S. Zajchowska (red.), Poznań: 143-166.
- Cincio A. (2009), *Powstanie kolekcji Muzeum Ziemi Lubuskiej*, „Studia Zielonogórskie”, t. XV: 55-88.
- Czop K. (2023), *Ołtarz fundacji Ambrożego Pampowskiego – peregrynacje*, „Sztuka, Kultura, Nauka. Zeszyty Naukowe Akademii Lubrańskiego”, t. : 99-129.
- Dąbrowska M. (2017), *Problem Nowej Marchii w historiografii polskiej 1945-1970*, „Rocznik Chojęński. Pismo-Historyczno-Społeczne”, nr 9: 173-200.
- Dąbrowska M. (2019), *Rola Instytutu Zachodniego w konstruowaniu Ziemi Lubuskiej jako nowego regionu 1945-1948*, „Przegląd Zachodni”, nr 3: 19-36.
- Dokumentacja prac konserwatorskich przy polichromii w kościele filialnym w Niwiskach*, b.m. 1974, WUOZ ZG, sygn. 387.
- Dokumentacja konserwatorska tryptyku śś. Doroty, Barbary i Marii Magdaleny z kościoła pw. św. Jadwigi w Radoszynie*, Poznań 1995, mps WUOZ ZG.
- Domasłowski J. (1977), *Gotyckie malarstwo ścienne Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XXIII: 225-236.
- Domasłowski J. (1984), *Pomorze Zachodnie i Ziemia Lubuska*, [w:] *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, J. Domasłowski, A. Karłowska-Kamzowa, M. Kornecki, H. Małkiewiczówna (red.), Poznań: 163-167.
- Domasłowski J. (2004), *Malarstwo ścienne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej*, [w:] *Malarstwo gotyckie w Polsce*, A.S. Labuda, K. Secomska (red.), t. 1: *Synteza*, Warszawa: 143-154.
- Dziężyk L. (2012), *Alf Kowalski (1914-1993). Muzealnik i artysta z Międzyrzecza*, „Ziemia Międzyrzeczka w przeszłości”, t. 10, B. Mykietów, M. Tureczek (red.), Zielona Góra–Międzyrzecz: 13-22.
- Dziężyk L. (2014), *Muzealnictwo na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-2000*, Zielona Góra.

- Dzieżyc L. (2015), *Dział Sztuki Dawnej w procesie budowania tożsamości kulturowej regionu*, [w:] *Zielonogórskie Muzeum Tożsamości*, A. Maksymowicz (red.), Zielona Góra: 69-91.
- Furykiewicz K. (oprac.), (2005), *Ołtarz boczny p.w. Matki Bożej Oblubienicy Ducha Świętego z kościoła parafialnego w Świdnicy. Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich*, Wrocław, mps WUOZ ZG.
- Garbacz K. (2014), *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego*, t. I: Powiaty: zielonogórski, świebodziński, krośnieński, Zielona Góra.
- Gońska D. (2005-2006), *Okaleczone ołtarze*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 3: 202-205.
- Gorek P. (oprac.), (b.d.), *Badania stratygraficzne ścian kościoła pw. św. Michała Archanioła w Lubowie*, b.m., mps WUOZ GW.
- Gorek P. (oprac.), (b.d.) *Sprawozdanie z prac badawczo-konserwatorskich w kościele filialnym Narodzenia NMP w Marwicach*, b.m., mps WUOZ GW.
- Grabowska B. (2020), *Malarstwo i rzeźba sakralna okolic Gorzowa Wielkopolskiego*, [w:] *Nowa Marchia – Prowincja zapomniana – Ziemia Lubuska – Wspólne Korzenie*, „Zeszyty Naukowe Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wlkp” 2020, z. 13: 68-77.
- Halicka B. (2015), *Polski Dziki Zachód. Przymusowe migracje i kulturowe osvajanie Nadodrza 1945-1948*, Kraków.
- Hinrichsen K. (2017), *Die Erfindung der Ziemia Lubuska. Konstruktion und Aneignung einer polnischen Region 1945-1975*, Göttingen.
- Idryjan K. (2018), *Zrealizowano prace konserwatorskie przy malowidle gotyckim w kościele w Ługach*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 15: 109-110.
- Jakubaszek E. (1974), *Stan obecny oraz kierunki budowy i organizacji muzealnictwa w województwie zielonogórskim*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne”, t. 4: 5-24.
- Kaczmarczyk Z. (1955), *Ziemia Staropolski*, „Przegląd Zachodni”, nr 3-4: 496-505.
- Karłowska-Kamzowa A., Domasłowski J., Kornecki M., Małkiewiczówna H. (1980), *Gotyckie malowidła ściennie w Polsce. Wyniki badań przeprowadzonych w latach 1974-1979*, „Ochrona Zabytków”, r. XXXIII, nr 2 (129): 116-164.
- Kiec O. (2014), *Od Marchii Wschodniej (Ostmark) do Ziemi Lubuskiej. Kilka uwag o konstruowaniu regionu i regionalnej polityki pamięci*, [w:] *Ziemia Lubuska. Rozważania o historii i tożsamości regionu*, T. Nodzyński, M. Tureczek, J. Zięba (red.), Zielona Góra: 33-50.
- Kirkor-Skowron A. (2020), *Konserwacja gotyckiego malowidła ściennego w kościele w miejscowości Kosierz (gm. Dąbie)*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 17: 106.
- Knüvener P. (2012), *Die spätmittelalterliche Skulptur und Malerei in der Mark Brandenburg*, Worms.
- Knüvener P. (2017), *Flügelaltäre um 1515 – Höhepunkte mittelalterlicher Kunst in Brandenburg und in den Nachbarregionen*, Berlin.
- Knüvener P. (2018), *Obecność dzieł i wpływów sztuki śląskiej na Łużycach i w Brandenburgii w późnym średniowieczu*, [w:] *Migracje. Sztuka późnogotycka na Śląsku. Katalog wystawy*, Wrocław: 109-119.
- Knüvener P. (2022), *Von der Suche nach der Nadel im Heuhaufen und vom Finderglück. Der Verbleib mittelalterlicher Kunstwerke aus der ehemaligen Neumark / O szukaniu igły w stogu siana i szczęściu znalazcy. Pozostałości średniowiecznych dzieł sztuki z terenu dawnej Nowej Marchii*, „Museumsblätter. Mitteilungen des Museumsverbandes Brandenburg”, H. 41: 48-55.
- Klak P., Kaszel M. (2015), *Ołtarz z kościoła filialnego pw. św. Bartłomieja w Koninie Żagańskim w odsłonięciu 3D*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 12: 73-82.
- Kleszczyńska B. (oprac.), (1969), *Poliptyk z Gołaszyna. Dokumentacja historyczna*, Kraków, mps WUOZ ZG.

- Koutny-Gierdys M. oprac. (1999), *Dokumentacja konserwatorska. Ołtarz z kościoła pw. Podwyższenia Krzyża w Gralewie, Szczecin*, mps WUOZ GW.
- Kowalski S. (1965), *Prace konserwatorskie, woj. zielonogórskie*, „Ochrona Zabytków”, r. XVIII, nr 2: 60-71.
- Kowalski S. (1974), *Prace konserwatorskie – województwo zielonogórskie (1963–1973)*, „Ochrona Zabytków”, r. XXVII, nr 4: 310-231.
- Kowalski S. (2017), *Jan Muszyński (1932-2017) – zielonogórski historyk sztuki, muzealnik*, „Studia Zielonogórskie”, t. 22: 211-221.
- Kwaśniak D. (2021), *O lubuskich świątyniach rozebranych po 1945 roku*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t.18: 143-149.
- Łabęcki W.D. (2017), *Szydłów – wieś, której już nie ma*, „Ziemia Lubuska”, nr 3: 31-44.
- Łobodzińska P. (2021), *Analiza z zakresu historii sztuki średniowiecznych malowideł ściennych z kościoła pw. św. Józefa Rzemieślnika w Wawrowie wraz z wytycznymi dotyczącymi aranżacji wnętrza*, Poznań, mps WUOZ ZG.
- Łobodzińska P. (2023), *Średniowieczne rzeźby z Pomorza Zachodniego w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu*, Poznań.
- Manna P. oprac. (2010), *Badania stratygraficzne ścian kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Lubiczu*, b.m., mps WUOZ GW.
- Markowski D. (2004), *Ołtarz Panny Marii z Witoszyna dziełem Mistrza z Gościszowic*, „Ochrona Zabytków”, nr 1-2: 49-70.
- Markowski D. (oprac.), (2006), *Dokumentacja prac konserwatorsko-restauratorskich gotyckiego ołtarza głównego z kościoła p.w. św. Józefa w Dobiegniewie*, b.m., mps WUOZ GW.
- Markowski D. (2007), *Gotycki ołtarz z Dobiegniewa. Historia, stan zachowania, konserwacja*, „Ochrona Zabytków”, nr 1: 23-34.
- Markowski D. (oprac.), (2012), *Dokumentacja przeprowadzenia zabiegu dezynsekcji gotyckiego ołtarza (poliptyk Sulechowski) z kościoła par. w Babimoście*, Bydgoszcz, mps WUOZ ZG, sygn. 12280.
- Mazur Z. oprac. (2021), *Z badań nad stosunkiem mieszkańców z Ziemi Zachodnich i Północnych do historycznego dziedzictwa kulturowego. Raport ze spotkań środowiskowych 1995-1996*, Poznań.
- Minksztyrn J. (2022), *Die Vergangenheit entdecken. Objekte aus Guben/Gubina in der Sammlung des Nationalmuseums in Poznań / Odkrywanie przeszłości. Obiekty z Gubina w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu*, „Museumsblätter. Mitteilungen des Museumsverbandes Brandenburg”, H. 41: 64-73.
- Ochędowska-Grzelak B. (2023), *Franz Kugler (1808–1858), Hans Lutsch (1854–1922) i Hugo Lemke (1835–1926). Z dziejów badań nad sztuką Pomorza Zachodniego*, Szczecin.
- „Ochrona Zabytków” (1960), r. 12, nr 1-4.
- Orkin M. b.d., *Sprawozdanie z prac konserwatorskich przeprowadzonych przy poliptyku w Gołaszynie*, b.m., mps WUOZ ZG
- Patała A. (2017), *Poliptyk z Dzikowic i jego fundator*, „Studia Muzealne”, z. 22: 36-56.
- Patała A. (2018), *Obcy i nieuchwytni. Aktywność pracowni Wilhelma Kalteysena von Oche, Mistrza Lat 1486-1487 i Mistrza Poliptyku z Gościszowic*, [w:] *Migracje. Sztuka późnogotycka na Śląsku. Katalog wystawy*, Wrocław: 39-61.
- Patała A. (2020), *Późnogotyckie nastawy ołtarzowe warsztatu Mistrza Poliptyku z Gościszowic z Chich, Chotkowa i Wichowa*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 17: 49–59.
- Piotrowska D. (2009), *Próba rekonstrukcji średniowiecznego ołtarza kościoła pw. św. Mikołaja w Sulęcinie*, [w:] *Sulęcín. Od pradziejów do czasów zimnej wojny*, B. Skaziński (red.), Sulęcín: 33–48.
- „Przegląd Artystyczny”, 1945, nr 5.

- Romanowska-Zadrozna M. (2016), *Badania proveniencyjne w Polsce (część 1.)*, „Muzealnictwo”, 57: 179–191.
- Romanowska-Zadrozna M. (2017), *Badania proveniencyjne w Polsce (część 2.)*, „Muzealnictwo”, 58: 47–59.
- Rutowska M. (1997), *Kilka dokumentów z lat czterdziestych*, [w:] *Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na ziemiach zachodnich i północnych*, Z. Mazur: 258-266.
- Rutowska M., Tomczak M. (2003), *Ziemia Lubuska jako region kulturowy*, Poznań.
- Rymar E. (1999), *Studia i materiały z dziejów Nowej Marchii i Gorzowa. Szkice historyczne*, Gorzów Wielkopolski.
- Rymar E. (2015), *Historia polityczna i społeczna Nowej Marchii w średniowieczu (do roku 1535)*, Gorzów Wielkopolski.
- Skaziński B. (2021), *Wystrój i wyposażenie kościoła Mariackiego do roku 1945*, [w:] *W głównym nurcie dziejów. Katedra Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim od końca XII wieku do roku 2017*, D. Rymar (red.), Gorzów Wielkopolski: 83-139.
- Streb-Drażkowska D., Drażkowski R. (oprac.), (1987), *Konserwacja ołtarza głównego z kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Borowie Wielkim*, mps WUOZ ZG.
- Szczaniecki M. (1948), *Dzieje ludności polskiej na Ziemi Lubuskiej*, „Przegląd Zachodni”, nr 5: 479-494.
- Szczaniecki M., Zajchowska S., (1950), *Ziemia Lubuska*, M. Szczaniecki, S. Zajchowska (red.), Poznań.
- Toczewski A. (2005), *Muzea lubuskie w perspektywie historycznej*, „Rocznik Lubuski”, t. 31, cz. 1: 21-32.
- Tureczek M. (2014), *Archiwalia do dziejów zabytków na terenie dawnych powiatów: międzyrzeckiego i skwierszyńskiego w Archiwum Brandenburskiego Konserwatora Zabytków w Zossen*, „Ziemia Międzyrzecka w Przeszłości”, t. 12: 151-156.
- Walicki M. (1930-1931), *Polityk kaliski na tle problemu „Mistrza Ołtarza z Gissmannndorf”*, „Przegląd Historii Sztuki”, r. 2: 81-97.
- Walicki M. (1935), *Późnogotycka plastyka w Kościanie*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, nr 2: 103-117.
- Wiliński S. (1949), *Sprawozdanie z inwentaryzacji zabytków powiatu świebodzińskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, r. 11, nr 3/4: 342-357.
- Wislocki M. (2005), *Sztuka protestancka na Pomorzu 1535-1684*, Szczecin.
- Witkowski J. (2023), *Polityk z Dębna nad Wartą fundacji Ambrożego Pampowskiego – nowe ustalenia, hipotezy i perspektywy badawcze*, „Sztuka, Kultura, Nauka. Zeszyty Naukowe Akademii Lubrańskiego”, t. 1: 83-97.
- W kręgu śląskiej sztuki sakralnej – Zabytki Śląska Lubuskiego XIV-XVIII w. ze zbiorów Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2002.
- Zyzik M. oprac. (2004), *Dokumentacja konserwatorska. Badanie sondażowe na obecność polichromii w kościołach w Marwicach*, Szczecin, mps WUOZ GW.

Dr Patrycja Łobodzińska, Muzeum Narodowe w Poznaniu (p.lobodzinska@mpn.art.pl)

Słowa kluczowe: Ziemia Lubuska, średniowiecze, rzeźba, zabytek, Muzeum Narodowe w Poznaniu

Keywords: Lubusz Land, Middle Ages, sculpture, monument, National Museum in Poznań

ABSTRACT

The object of the study is the collection of medieval artifacts owned by the National Museum in Poznań, whose provenance is described as „from Lubusz Land”, with the purpose of organizing the knowledge about sculptures and paintings from this area. Such an identification of the origin of the monuments is insufficient to determine when they were created, and as a result, raises many other research problems that are highlighted in the text. These issues are characteristic for this particular region, which is a conglomerate of historical lands contemporaneous with the monuments under consideration. For this reason, I devoted both time and attention to the problem of relocation of those monuments, such as transporting them outside the province and transferring them between churches or museums. However, the lack of study on sculptures and paintings from the Lubusz Land necessitated the identification of potential avenues for future scientific initiatives. The article concludes with a catalog of monuments „from Lubusz Land” from the collection of the Medieval Art Gallery of the National Museum in Poznań, including several published for the first time.

NASZE WYDAWNICTWA

INSTYTUT ZACHODNI
ul. Mostowa 27, 61-854 Poznań
tel. +61 852 28 54
fax +61 852 49 05
e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl

Bogumił Rudawski (red.)

Zbrodnie niemieckie na inteligencji polskiej w pierwszym okresie okupacji (1939-1940). Geneza – tło – przebieg

Seria: Prace Instytutu Zachodniego nr 100
Poznań 2023, 174 ss.

Prezentowana książka, będąca zbiorem siedmiu artykułów naukowych, jest pokłosiem konferencji popularnonaukowej zorganizowanej w Berlinie w 2021 r., poświęconej zbrodniom niemieckim na polskiej inteligencji w początkowym okresie po wybuchu II wojny światowej.

W dwóch pierwszych tekstach przedstawiona została geneza niemieckiej polityki okupacyjnej na przykładzie kolonialnych i imperialnych tradycji polityki niemieckiej oraz ewolucji stanowiska Hitlera w odniesieniu do Polski. Kolejne pięć omawia przebieg eksterminacji inteligencji polskiej w poszczególnych regionach okupowanego państwa – od Pomorza Gdańskiego, poprzez Wielkopolskę i Łódzkie oraz Górny Śląsk, po ziemię wchodzące w skład Generalnego Gubernatorstwa. Artykuły te opisują politykę eksterminacyjną skierowaną wobec elit polskich w pierwszych miesiącach okupacji.